

Axel Dammann

Handlingsrom for kapitalen – eller for fiskerne ?

Privat høringsnotat om Tveteråsutvalgets innstilling

og

Opplegg til en fiskeripolitikk for det 21. århundre.

2015

Dette notatet kan betraktes som en oppfølging av heftet: "Barentshavet og den gyldne vei til velstand i nord", kapitlene 7 – 9.

Begge dokumenter er utlagt på internett: www.dammann.com/publikasjoner, og er fritt tilgjengelige.

Forsidebildet er fra Skjånes i Finnmark.

Handlingsrom for kapitalen - eller for fiskerne

Privat høringsnotat om Tvetårsutvalgets innstilling.

Mandatet.

Tvetårsutvalgets mandat var å utrede fiskeindustriens rammevilkår og å foreslå mulige tiltak for å øke denne industriens verdiskapning og lønnsomhet.

Utvalget ønsket, og fikk aksept for et utvidet mandat og har lagt opp til en gjennomgang og vurdering av hele fiskeripolitikken. Dette er i og for seg bra. En slik gjennomgang er påtrengende nødvendig. Den vil dreie seg om Syd-Norges holdning til Nord-Norge.

Hovedsaken.

Hovedsaken i fiskeripolitikken er den konsentrasjonen av fiskerettigheter som har pågått de siste 20 år. Den har skjedd ved omsetning av kvoter og er godtatt av suksessive regjeringer og Storting ved bevilgninger over statsbudsjettet. Tvetårsutvalget legger opp til at konsentrasjonen skal fortsette, og forsterkes. Dette kommer i tillegg til drakampen om kvotenes varighet, ja, om de skal være evigvarende.

Tautrekkingen gjelder store verdier. Ressursrenten av evigvarende kvoter er beregnet til 70 milliarder kroner, fordelt med 25 milliarder på hvitfisk og 44 milliarder på pelagisk fisk. Et fåtall fiskebåtreidere arbeider for å erobre denne verdien. Tvetårsutvalget argumenterer på forskjellig vis for at dette er viktig og riktig. Ordbruken er at næringsaktørene bør få *handlingsrom* for å gjennomføre vertikal og horisontal organisering. Det betyr på enklere norsk å gi industrien rett til å fiske med egne fartøy og å gi rederne rett til å samle opp kvoter, delvis assistert av staten.

Blant næringsaktørene som må ha større handlingsrom er ikke fiskerne med. Deres handlingsrom blir redusert i takt med økningen av de andres.

Hovedsaken er å stanse denne innføringen av privilegier og å avvikle de som er gitt. Hvis ikke dette blir gjort vil deltagerlov, råfisklov og leveringsplikt snart være uten betydning. I de privilegertes verden vil de være historie. I den nåværende situasjon gir disse lovene en hensiktsmessig beskyttelse, og bør inntil videre bestå.

En lukket næring.

I fiskeriene er produksjonsvolumet fastsatt av staten, og det er statens oppgave og ansvar å passe på at dette hverken overskrides eller underskrides. Dette kan staten gjøre ved å bestemme hvem som skal få fiske og hvordan de får fiske.

Årsaken til at fiskeriene er en lukket næring, er at det blir høstet av en fri ressurs, fisken i havet, som er meget attraktiv. Den blir fiskerens eiendom når den er fanget. Det gir fiskeren en merverdi som er grunnrenten. Det er retten til å fiske – eller

kvoten – som gir adgang til grunnrenten. Dette er grunnen til at det er konkurranse om kvotene og at de kjøpes opp. Spørsmålet er : Skal de havne hos mange eller hos noen få?

Det siste er klart urimelig. Det finnes imidlertid to andre muligheter. Den ene er at grunnrenten inndras ved en skatt og dermed blir sentralisert og kan disponeres av staten. Den andre er at den fortsatt blir ubeskattet, og at den er desentralisert og lokalisert nær kilden, som er kystdistriktene.

Norge har to andre næringer som gir stor grunnrente: Petroleumsnæringen og kraftproduksjonen. I den første er grunnrenten helt sentralisert til staten, i den andre er den fordelt mellom staten og kommunene. Begge disse næringene er meget kapitalintensive og høyteknologiske. Fiskeriene er på en helt annen måte arbeidskrevende og basert på individers innsats. Dette er selvfølgelig grunnen til at Stortinget inntil nå i prinsippet har valgt å la grunnrenten være desentralisert og tilfalle kystfolket.

At staten dessverre har avveket fra dette, og gitt en stadig større del av den til noen få, må rettes opp.

Verdiskapning og lønnsomhet.

I Tveteråsutvalgets mandat fremheves verdiskapningen som den størrelsen som skal være målet. Det suppleres noen steder med ordet lønnsomhet. I utvalgets utredning har lønnsomhet fått all plassen. Verdiskapningens størrelse omtales faktisk ikke! Vi må se nærmere på disse to begrepene. Hva innebærer de, og hvilken plass har de i fiskeripolitikken?

Verdiskapningen er et nasjonaløkonomisk begrep, lønnsomhet et privatøkonomisk. Det er naturlig å benytte det nasjonaløkonomiske begrepet når staten må styre bruken av ressursene, fangstmengden og fangstretten. Dens oppgave er å få det mest mulige ut av disse, totalt sett. Verdiskapningen er et styringsmål.

Den privatøkonomiske lønnsomheten har sin plass i tilpasningen innenfor den rammen som staten har fastsatt. I et såkalt perfekt marked vil summen av all privatøkonomisk tilpasning være lik den samlede verdiskapningen. Men perfekte markeder finnes ikke, og slett ikke i fiskerinæringen. Her må politikken legge opp til en arbeidsdeling mellom styring og tilpasning.

Kriteriet for styringen må være verdiskapningen. Det foreligger tall for denne både for fiskeflåten og for fiskeindustrien, se vedlegg. Tallene for flåten er totalt sett bedre enn for industrien. Verdiskapningen var i 2012 på nesten 50 % av salgsverdien av fisken. Pr. fartøy var den størst for de mindre fartøyene og det var en fallende skala ned mot de større fartøyene og trålerne. Dette skulle tilsi en økning av de mindres andel av fangstretten og en reduksjon av de stores.

Også for industrien foreligger det tall for verdiskapningen, selv om utvalget har valgt å se bort fra dem (en bemerkelsesverdig begrunnelse for dette finnes på utredningens side 42, se vedlegg side 10). Verdiskapningen i industrien ligger på omtrent halvparten av flåtens. Dette skyldes at flåten høster grunnrenten.

Hvis man ut fra dette skulle styre for å oppnå høy verdiskapning gjennom hele verdikjeden, er ikke veien å gå at industrien får noe fra flåten under betegnelsen ”bedre rammevilkår”. Flåtens verdiskapning kan i seg selv økes ved å gi større plass til de som er mest verdiskapende. Industriens lønnsomhet må i første omgang være en oppgave for industrien selv. Vi er uten veiledning om mulighetene for dette, fordi Tveteråsutvalget har avstått fra å gå inn på det (se side 35) hvor det står : ”En detaljert gjennomgang ville vært ressurskrevende og ikke formålstjenlig. Her presenteres derfor industrien gjennom de mest sentrale verdikjedene i et stilisert format”. Det hjelper oss lite.

I utvalgets utredning hentydes det flere steder til at fiskeripolitikken er en distriktpolitikk, og det antydes, men dokumenteres ikke, at det er en målkonflikt mellom hensynet til lønnsomhet og hensynet til distriktene. Det utvalget anbefaler er vel en distriktpolitikk for *industrien*. Den vil gå ut på at noe av verdiskapningen overføres fra fiske til bearbeiding.. Dette er en politisk problemstilling som det er vanskelig å ta stilling til før man får ordentlig innblikk i industriens mulighet for forbedring, uten de offentlige bidrag som utvalget tar så sterkt til orde for (bidrag til FOU, teknologisk utvikling, innovasjon etc.). Kvoter for industrifiske har vært praktisert lenge, og med varierende resultat. Det er ingen grunn til å eksperimentere med det nå.

Opplegg til en fiskeripolitikk for det 21de århundre.

Den fiskeriøkonomiske tautrekkingen som foregår idag, er kortsiktig. Den fiskeripolitiske oppgaven er langsiktig. Mens posisjonene befestes i dragkampen mellom nord og syd, må det legges en plan for løsningen av den langsiktige oppgaven. Denne oppgaven er å gjenopprette Nord-Norges råderett over fiskeriene i egne farvann.

Den planen som foreslås her, konsentrerer se derfor om Nord-Norge. Her har fiskeriene alltid vært hovedkilden til eksistens og økonomisk vekst. Kystdistriktene i Syd-Norge er mindre avhengig av fisket fordi de har mer alternativ virksomhet.

Å gjenopprette råderetten betyr å øke landsdelens adgang til

1. å medvirke ved en ny fordeling av fiskerettighetene etter hvert som de blir frigitt,
2. å være delaktig i havrøkten og i fastsettelsen av totalfangsten av hvitfisk (TAC),
3. å ha fullt ansvar for og frihet i markedsføringen av fisken

Blant disse er det punkt 1 som er det vanskeligste. Det innebærer jo i hovedsak en omfordeling og et brudd med meget fastlåste posisjoner og store økonomiske interesser. Det vil ta inneværende stortingsperiode og den neste å få beslutninger og å påbegynne arbeidet. Løsningen er avhengig av at Stortingets flertall, dvs. representantene for Syd-Norge ser betydningen av dette for Nord-Norge. Å få fullt gjennomslag for en slik forståelse er forutsetningen for at planen skal lykkes. Resultatene vil neppe komme før i midten av 2020-tallet. Slik var det også etter opphevelsen av Bergens-privilegiene i 1814.

Det første skrittet vil være å stanse all videre omsetning av kvoter. Neste skritt må være en avvikling av den konsentrasjonen som er skapt. Det er antagelig bare mulig ved at staten starter tilbakekjøp av strukturkvoter. Det vil sette fiskerne i stand til gradvis å komme seg ut av gjeldsbyrden. De tilbakekjøpte kvotene stilles til disposisjon for yngre eller eldre som gjerne vil inn i fiskeryrket. Ved omfordelingen må rimeligvis verdiskapningen legges til grunn.

Mens denne vanskelige prosessen pågår bør det arbeides med å finne nye måter å styre fiskeriene på, for eksempel styring uten fartøyskvoter. Fiskerne bør få medvirke sterkere både i havrøkten og den årlige fordelingen av fangstkvantum.

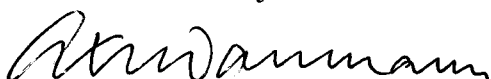
En tidsplan for dette vil se omtrent slik ut:

Stortingsperioder

2015 – 2017	Regjeringen arbeider med saken Partiene tar stilling til saken i sine programmer.
2017 – 2021	Beslutninger om tilbakekjøp av strukturkvoter, eller videre regjeringsarbeid med saken Økt fiskerdeltakelse i fiskeristyringen
2021 – 2025	Tilbakekjøp gjennomføres og omfordeling starter.

Det er en stor jobb, men hvis den blir ordentlig gjennomført vil den innlede en bedre tid for en del av landet vårt som fortjener det.

Oslo/ Tromsø 14. januar 2015

Axel Dammann

Vedlegg.

1. Fiskeridirektoratets lønnsomhetsundersøkelse og verdiskapningen.
2. Totalkapitalrentabilitet og verdiskapning
3. Sosial løfting av europeisk arbeidskraft.

1. Fiskeridirektoratets lønnsomhetsundersøkelse og verdiskapningen.

Hensikten med rettighetskonsentrasjonen har vært å forandre fiskeflåten struktur i retning av større og færre fartøy, som antas å være mer effektive og lønnsomme. Måten dette er blitt gjennomført på har skapt den paradoksale situasjon at flåten under 11 meter, sjarkene, er de mest lønnsomme, mens de større har fått store driftsunderskudd. Her er Fiskeridirektoratets lønnsomhetsanalyse i tabellen på neste side en interessant kilde til informasjon, og den fortjener et inngående studium.

De fire første linjene i tabellen viser enkelte størrelsestall: Et stort antall mindre fartøy, i alt 1054 under 21 meter, mot 99 over, bare 1.3 mann pr sjark mot 39 pr tråler. En tråler fanger nesten fem ganger så mye som en båt under 11 meter. Men den femte linjen viser at de små fisket for 11.54 kr pr kilo, mot trålernes 10.14 kr. Det er jo interessant.

I alt 1039 mann hadde en del av, eller hele sitt levebrød fra fiske med båter under 11 meter, mot 1556 mann på trålerne.

De linjene i tabellen som fortjener mest oppmerksomhet er allikevel de som viser verdiskapningen pr tonn og i prosent av salget (linjene 7 og 8). *Her er det de små som topper listen.* Hva kommer det av at de gruppene som har hatt adgang til kvotekonsentrasjon gjennom de siste 20 år gir mindre verdiskapning pr tonn enn de som ikke har hatt det? Og hvorfor er det så maktpåliggende at også disse siste skal "struktureres"?

Svaret på det første spørsmålet er i utgangspunktet enkelt. Kvotene er utdelt gratis, ikke til fiskeren, men til hans fartøy. Et fartøy har en verdi, og med en kvote er verdien høyere. Et fartøy kan selges, med kvoten. Selgeren får en gevinst på statens "gave".

Kjøperen, derimot, må betale denne gevinsten. Han får ikke sin(e) ekstrakvoter gratis. Men han kan låne på dem, i banken. Så får han gjeld og må betale renter og avdrag. Nå har vi en nøkkel til å forstå linje 16 i tabellen. Den viser driftsresultatet før skatt, men altså etter betaling av renter. De to gruppene med de minste fartøyene gikk med overskudd. De tre neste gikk med underskudd, mens trålernes resultat var godt. Gjelden i disse tre underskuddsgruppene er høy og egenkapitalprosenten tilsvarende lav. Trålergruppen er kapitalsterk, med en egenkapital på 25 %

Vi ser altså en meget betydelig forskjell i driftsresultat, til tross for at *verdiskapningen* er nokså lik. Altså går en stor del av verdiskapningen i de tre konvensjonelle gruppene over 15 meter til banker eller andre finansinstitusjoner. Dette kan jo være vel og bra. Det hjelper på lønnsnivået hos bankene, men det var vel ikke fiskeripolitikkens hensikt? Selvsagt ikke.

Tabell 1. Fiskeridirektoratets lønnsomhetsundersøkelse.
Driftsresultater 2012

Fartøyslengde		< 11m	11- 14,99m	15- 20,99m	21m- over	Konv >28m	Trål
Alle fartøyer							
1	Antall fartøy	634	293	127	31	31	37
2	Mann/fartøy	1,3	2,9	6,5	10,6	32,5	38,9
3	Tonn fisk (i 1000)	59	82	85	53	92	259
4	Salgsverdi (mill kr)	681	795	752	446	1128	2625
5	Kr pr kilo	11,54	9,7	8,85	8,42	12,26	10,14
6	Verdiskapning (mill kr)	346	451	348	182	448	1 103
7	Verdiskapning pr tonn (kr)	5 863	5 500	4 212	3 434	4 870	4 255
8	Verdiskapning (% av salg)	51	57	48	41	40	42
9	Lønn pr mann (1000 kr)	387	436	366	479	389	550
10	Lott pr mann	384	394	331	422	336	470
Pr fartøy (1000 kr)							
11	Driftsdøgn	188	182	204	216	315	309
12	Driftsinntekter	1 093	2 807	6 098	14 631	36 662	71 875
13	Driftskostnader	1 050	2 530	5 655	13 856	34 662	63 476
14	Driftsresultat	43	276	443	776	1 807	8 398
15	Netto finanskostnad	40	95	562	1 298	2 240	3 385
16	Resultat før skatt	3	182	-199	-522	-433	5 013
17	Lønn	503	1 263	2 377	5 082	12 646	21 402
18	Verdiskapning (15+16+17)	546	1 540	2 740	5 858	14 453	29 800
19	Egenkapital (mill kr)	406	1 297	1 798	4 845	9 388	43 235
20	Gjeld (mill kr)	848	3 155	14 377	30 908	90 826	131 263
21	Egenkapital %	32 %	29 %	11 %	14 %	9 %	25 %

2. Totalkapitalrentabilitet og verdiskapning.

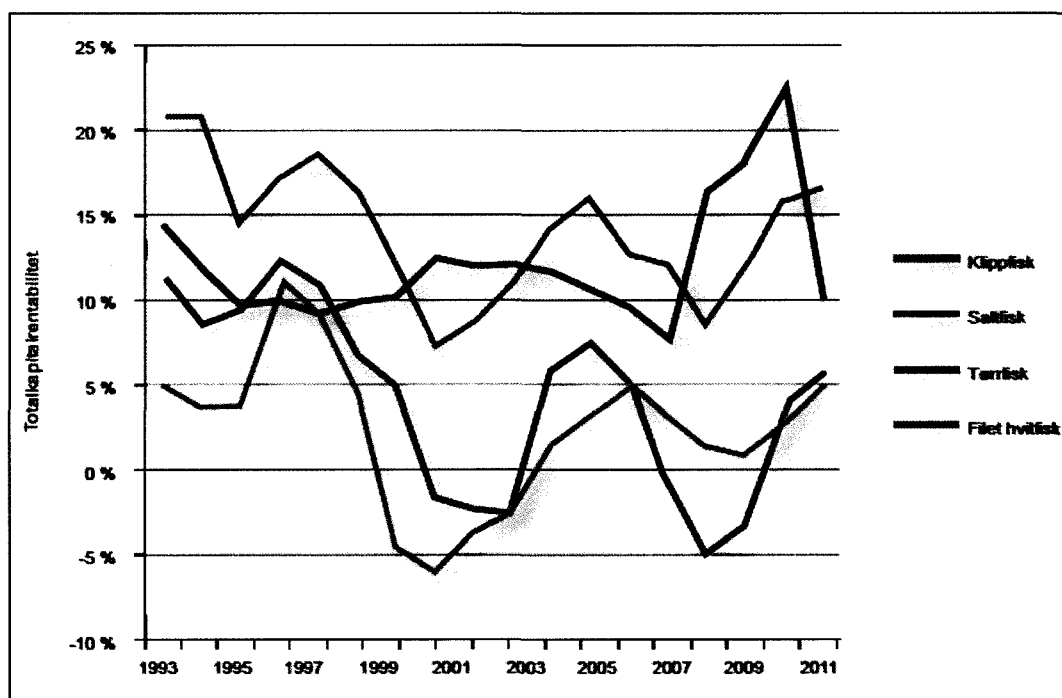
Tveteråsutvalget sier (utredningen s. 42) :

” Hvordan lønnsomhet måles og sammenlignes er ikke trivielt, og det finnes et vell av ulike lønnsomhetsmål. Hvilket som bør anvendes avhenger av hvilken problemstilling som ønskes belyst og hvilke data som er tilgjengelig. For utvalgsarbeidet er avkastningen på investert kapital et godt mål for lønnsomhet fordi det gir relativ god mulighet for sammenligning med andre bransjer og andre land.”

”Hvilket krav som skal stilles til avkastningen representerer imidlertid større analytiske utfordringer enn beregningen av avkastning,. I praksis anvendes et sett med ulike metoder for beregning av krav. I økonomisk teori er kapitalmodellen vel ansett. Her antas det at kravet påvirkes av risikofri rente og risiko i bedriften. Her er risiko ansett ut fra en veldiversifisert investors ståsted og inkluderer bare systematisk risiko. Dersom det antas at bedriften har gjennomsnittlig risiko, vil et rimelig avkastningskrav i dag være i underkant av 10 pst.”

Figur 1 viser resultatet av dette for fire grener av fiskeindustrien.

Figur 1

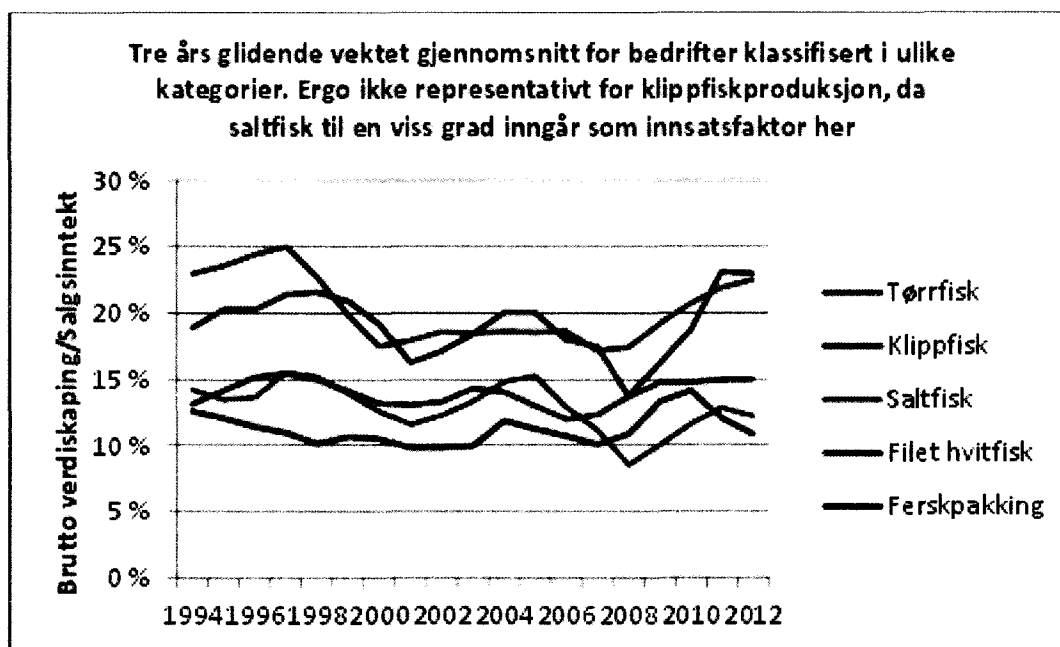

Figur 7.4 Lønnsomhetsutvikling i sjømatindustrien. Totalkapitalrentabilitet i perioden 1993 – 2011 for verdikjedene klippfisk, saltfisk, tørrfisk og filet (tre års glidende gjennomsnitt).

Kilde: Driftsundersøkelsen for fiskeindustrien, Nofima

Hos Nofima foreligger tall også for verdiskapningen, som utvalget ikke har benyttet. For de samme fire grenene av industrien har utviklingen av verdiskapningen vært som vist i figur 2. Her er også ferskpakking med som en femte gren, og den plasserer seg midt i feltet.

Figur 2

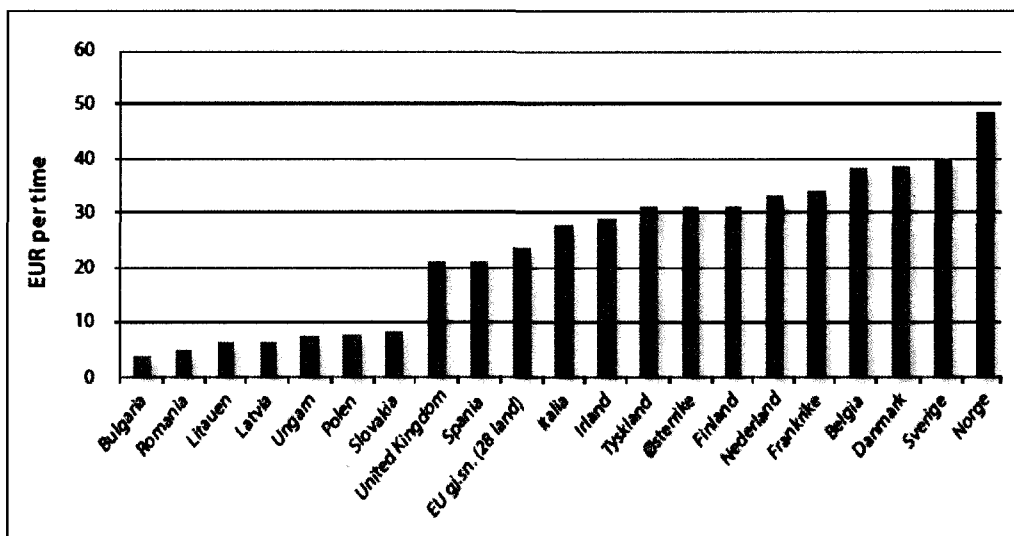

Disse to figurene gir jo svært ulike bilder av næringens situasjon, det ene med sterke fluktuasjoner og det andre nokså stabilt. Noe som faller lett i øynene er at filet ligger høyt oppe i verdiskapning, men lavt i kapitalrentabilitet.

3. Sosial løfting av europeisk arbeidskraft.

På utredningens side 56 finner vi nedenstående figur som viser den store ulikheten i timelønningene i europeiske land.

Figur 3.

Figur 8.3 Totale lønnskostnader per time i europeiske land i 2013

Kilde: Eurostat

Forskjellen mellom de baltiske landene og Norge er jo nesten ufattelig stor. Statskapitalismens fotavtrykk er skremmende tydelige. De kan langsomt utviskes, og Norge bidrar til dette ved bruk av østeuropeisk arbeidskraft. Det gir våre venner i øst et økonomisk og sosialt løft.

Norske fagorganisasjoner kaller det sosial *dumping* hvis vi ikke løfter dem helt opp til vårt nivå, ja om vi så bare løfter dem til tysk nivå! Ordbruken er almenngjøring av tariffavtaler. Tveteråsutvalget anbefaler dette.

Ved å bruke europeisk arbeidskraft, og dermed gi et rimelig sosialt løft til denne, kan fiskeriindustrien øke sin lønnsomhet (og sin verdiskapning?). Nord-Norge har i tidligere oppgangstider tiltrukket seg folk fra syd og bør gjøre det nå, for å skape en ny oppgangstid.

Skjånesbruket,
gjestearbeidernes salong